

Fazakas Márta – Gyenge Zsolt – Tamás Dénes

NÉGYDIMENZIÓS MÖBIUS-SZALAG

MIRCEA CĂRTĂRESCU: *SZOLENOID*. FORDÍTOTTA KOSZTA
GABRIELLA, JELENKOR KIADÓ, BUDAPEST, 2023.

Gyenge Zsolt: Így a beszélgetés elején szeretném, ha valamiképpen idehoznánk, megidéznénk magát a szöveget azzal, hogy megragadjuk a regény atmoszféráját. Azért is, mert önmagam számára is meglepően és erőteljes módon volt nyomasztó, szinte depresszív hatása a könyvnek, ami ráadásul képes volt bőven túlnyúlni az olvasás időszakán is, pedig ez velem ritkán fordul elő. A kérdésem az, szerintetek valóban a könyvben gyökerezik ez az atmoszféra, vagy ezt csupán az aktuális élethelyzetemmel való véletlenszerű összejátszás hozta ki belőlem? Ha előbbi, akkor próbáljuk megragadni, miből, mely elemekből és rétegekből fakadhat ez; ha nem, akkor azt mondjátok el, hogy mi volt az, ami a regény atmoszféráját leginkább meghatározta számotokra, és mit hozott ki belőletek.

Fazakas Márta: Értem, hogy miért nevezed nyomasztónak a *Szolenoidot*, tulajdonképpen szinte minden elemét, rétegét, történetiszálát – és hány van! – belengi egy szorongató, nyugtalanító hangoltság, az alapszüksétől, vagyis a 60-as, 70-es évek romániai diktatúrájától kezdve az álomszerű látomásokon és a főhős mérhetetlen magányán át a létezés botrányának faggatásáig – de nekem egyáltalán nem ez volt hatásában is meghatározó. Sőt, időnként rajongásig fokozódó lelkesültséget feszített ki bennem, ami majdhogynem a könyv végéig kitartott. Persze túlzok, mert a 600 oldalas regény, talán óhatatlanul, időnként lefáraszt, de alapvetően mindent bemozdít, amiért szerintem egyáltalán érdemes irodalmat olvasni. Olyan erős esztétikai, érzéki, intellektuális kalandra hívó mező képződik meg, amely nagyon sok irányba indul (és téved) el, úgy, hogy közben „nem szégyelli” olyan egzisztenciális kérdések ütőerén tartani az ujját, mint hogy mi a valóság, mi a tudat, hogyan van bezárva a húsba, hol van a kijárat rajta,

ki vagyok, mi van a születés előtt és a halál után stb. Nem beszélve arról, hogy Cărtărescu irodalmi nyelvének lenyűgöző kifejezőereje van, annyira sziporkázik, annyira bravúros az elbeszéléstechnikája, hogy az önmagában is végtelenül izgalmas. S talán ez utóbbi volt a legmeghatározóbb számomra, például nagyon sok költői képpel megajándékozott. Van benne valamiféle, időnként fölöslegesnek ható tobzódás, tervezetlenség, ismétlés, ami, azt hiszem, Cărtărescu írásmódjának a sajátja, de ezzel együtt én mindig szívesen fogadtam, ha például a kádban elmerülő főhősről egyszer csak leválik egy bőrréteg, amelyet, mint egy ruhát, a fogásra akaszt. A robusztus szimbolikáját a köldökszinórtól a fogorvosi székig. A szabad, csapongó átjárást a valóság, a képzelet, a tudomány, a paranoia szövegmezőin, a mikroszkopikus sűrítést és a végtelen osztódást. S itt egyúttal azt is bevallhatom, hogy ez az első Cărtărescu-regény (de nem utolsó), amelyet ez ideig olvastam, s amely erőteljesen az újdonság erejével hatott. Mindeközben persze mindhárman tudjuk, hogy a regényben az is alaposan kérdezve, tematizálva van, hogy egyáltalán mi az irodalom, hol vannak az írás határai, mi a fikció, miért ír az író, és miért olvas az olvasó. Ezekre majd, gondolom, visszatérünk. Összeségében tehát engem sokkal inkább ingerelt, felnyitott, mint nyomasztott ez a szöveg, ha egyáltalán lehet így fogalmazni egy olyan könyv kapcsán, amelynek a valóság/tudat börtönéből való kiszabadulás, a bármi áron való megértés, a menekülés a tétje.

Tamás Dénes: Én valószínűleg a középen ingázók közé tartozom a regény olvasói közül. Egyrészt biztos vagyok abban, hogy ez a regény bekérezkedik korunk nagy, meghatározó regényei sorába, gyarapítva azok halmazát, amelyek a világ komplexitását nagyságukban is torz és töredékes művekben próbálják megjeleníteni. Még Nádas Péter *Párbuzamosa*, Roberto Bolaño *2666*-ja hasonló regény. Engem is lenyűgözött a regény vállalása, extenzív totalitása, bonyolultsága, nyelvi ereje. Izgalmasnak tartom poétikájának belső paradoxonját, hogy a tágast, a legnagyobbat a legkisebből, az énből kiindulva, azt felrobbantva próbáljuk megragadni. Ugyanakkor számos zavaró pontot érzékeltem a regény olvasása közben, most csak kettőt emelnék ki belőle: az írói pozíció folyamatos megkérdőjelezését, amit másrészt maga ez az artistikus regény ellensúlyoz, és a giccsbe hajló zárlatot, ami megoldást próbál adni a regény alapkérdésére. De zavartak a témák túlhabzásai, az áloléírások semmibe vezető sorai is. Az elejtett vad ennek ellenére kiterítve is gyönyörű, felkavaró, botránysos. Depressziós nem lettem tőle, de a tegnapi este, amikor másodszer fejeztem be elhúzódozó olvasását (mégis egy hatszáz

oldalal, sűrű sorokkal szedett könyvről beszélünk), gyorsan elrohantam, és forró vízzel zuhanyoztam. Zsolt depressziója ennek ellenére érdekelné.

GyZs: Elképesztően jelenvalóvá tették a regényt, amire szükségem is volt, mert bevallom, szinte fél éve fejeztem be. Nekem – foglalkozási árta-
lom – filmszerű volt ennek a regénynek a tapasztalata, a nyelvisége, amiről Márta beszélt, olyan plasztikus és gazdag (ráadásul román eredetiben ol-
vastam), hogy folyamatosan elmerültem benne, mint egy betűkből rajzolt
kép mocsarában. És a nyomasztó hatás talán pont ennek is köszönhető: ez
az egyáltalán nem hívogató világ folyamatosan beszippantott, szinte akarat-
tom ellenére magában tartott, körülvelt és átítatott. Mert ebben a regényben
a határok állandó átjárhatósága kulcsfontosságú, álom és ébrenlét, jelen és
múlt, megvalósult és elképzelt valóságok, testen/bőrön belüli és kívüli
univerzumok – és főleg az olvasó, a szereplő és az írói szerepkörök – között
úgy járkalunk át, hogy ezen világok különbözősége alapjaiban kérdőjelező-
dik meg. Dénes, vitatkoznék a kritikus állításaidal. Egyrészt nem értem a
zárlat giccsbe hajlásának állítását, hiszen a könyv vége felé a szöveg hosszú
oldalakon keresztül egyetlen segélykiáltássá változik, amelynek repetitív ol-
dalain én nem pusztán átlapoztam, hanem szinte elolvastam minden sorát
vagy oszlopát, aminek köszönhetően a regény a végére filmből szöveggé
vált abban az értelemben, hogy a grafikai megvalósítás révén is hirtelen
puszta kódot, önkényes jelrendszeri struktúrát láttam magam előtt, vagyis
Cărtărescu kivezetett önmaga univerzumából. Az írói pozíció megkonstru-
álása pedig elképesztő bravúr. Az egyes szám első személyben íródott szöveg
elbeszélő főhőse egy külvárosi iskola megkeseredett, egykor írói ambíciókkal
rendelkező, jellegtelen és jelentéktelen romántanárának a naplója, akinek
az írói ambíciói az egyetlen bölcsészkarán törtek derékba, mikor egyik fel-
olvasóesten ízekre szedték éppen elkészült „főművét”, és emiatt sose lett az
az író, akinek a sorsát időnként a regényben megálmodja. Azonban az igazi
trükk ebben az, hogy a regénybeli vágyálomszerű fikcióról pontosan tudjuk,
hogy valóság, hiszen Cărtărescu pont az a szinte szupersztárságig sikeres író,
akivé a regénybeli vallomásban soha nem sikerült válnia. No, de ezzel lehet,
hogy előreszaladtam.

TD: Nem szaladtál előre. Legalábbis ez az előre-vissza szaladás egy
könyvről való beszélgetés szerves része. És értem, Zsolt, a lelkesedéset,
ahogy a „segítség” szó oldalakon át ismétlődik, egy külön testet képez meg
a regény szövetében, ami mintha tényleg kimutatna a regényből. Ugyanak-
kor a probléma ott marad, hiszen ez az antiirodalmi regény azt ígéri, hogy
kirakható az élet puzzle-ja, hogy kijuthatunk a valóságba. Ezért kérdezlek

titeket, nem a titokkal kufárkodik-e ravasz módon véges-végig Cărtărescu a regényében, amit aztán nem fed fel? Mert nem is lehet. Az igazi titkok soha nem fedődnek fel az életben, ahogy az önmagukat nem irodalomnak bemutató szövegek is mégis irodalmi szövegek maradnak. A regény zárlata pedig azért giccses szerintem, mert egy olyan képbe sűríti a regény alapproblémáját, amelyet nehezen lehet nem giccsesnek érezni. A (nem)író ugyanis behajítja kéziratát (a regényt) a tűzbe, hogy gyereket onnan kimenthesse. A megszületett gyerek így az egész szétírt, szétrobbanó valóság ellenpontjává válik. Jelentkezzen, aki nem érzi ezt giccsesnek.

FM: Akkor most én leszek a középutas, aki szerint mindkettőtöknek igaza van. Mert ha jól értem, Zsolt éppen ezt a 12 oldalnyi *segítség!* kiáltást gondolja a regény tulajdonképpeni végének, és én is azt gondolom, hozzátok hasonlóan, hogy ez az a végső pont, a szakadék széle, ahonnan a „tiltakozók” tömegének kórusát hallgatjuk, ahová a regény a kivezetés ígéretével el tud jutni; nem gondoltam, hogy ebben ilyen gyorsan konszenzusra találunk. A szolenoidokon felemelkedő Bukarest víziója és a természetben meghúzódó, régi kápolnába menekülő „szent család” viszont egyértelműen giccs, mint ahogy a művet vagy a gyereket mentjük-e ki a tűzből kérdése is álkérdés. És valóban nevezhetjük a titokkal való kufárkodásnak is azt a kereső-kutató mozgást, amely az egész regényben arra a helyre tör, ahol egyszerre lehet látni, tapasztalni az érem két oldalát, az írás színét és visszáját, a valóságot és annak mását, az életet és irodalmat, az író és az árnyékát. De megspórolható-e a tét, kivonható-e a titok ostroma a játékból? Vagy ez már egy lejátszott meccs, valójában ennek van muzeális értéke és nem a narrátor által vázolt illúziógyárnak (ami szerinte az irodalom)?

GyZs: Dénes, a zárlat így leírva persze giccses, de a regény szövetében egészen más hatása van. A szöveg ezzel önmagát semmisíti meg, számolja fel, hiszen a regény elvileg maga a tűzbe dobott napló, vagyis mindaz, amit olvastunk, nem is létezhet. De ha a tűzbe dobás igaz lenne, akkor nem lehetne benne sem a naplóban, sem a regényben, tehát ezzel egy önmaga farkába harapó Möbius-szalaggá változik az egész szöveg, és így a gyerek picivel sem valóságosabb, igazabb, létezőbb, mint bármi, amit eddig olvastunk, és ezáltal persze nem is valódi ellenpont. Szerintem ezzel éppen azt állítja a regény, hogy nincs transzcendencia, semmi sem emelkedik ki a szövegszövet mocsarából. Márta megszólalása nagyon inspiratív volt számomra, mert hirtelen világossá tette a befejezést. A posztapokaliptikus zárlat giccsessége az egyetlen teljesen, őszintén valódi dolog az egész szövegben: egy irodalmi készségekkel nem rendelkező, silány író – aki a főhős – nem tudja elfogadni

a maga kisszerűségét, és ezért valami nagyszerűt akar alkotni. Giccs lesz belőle, és a kezünkben nem is marad semmi más ezután.

FM: Azt javaslom, hogy, ha nem bánjátok, fussunk neki máshonnan is ennek a regénynek. Az a kontextus, amit térben-időben felölel, vagyis a romániai diktatúra sötét évtizedei, történetileg-kulturálisan is rögzíti, hiszen egy olyan világról tudósít, amelyről pl. a nyugat-európai, amerikai olvasónak nem lehet közvetlen tapasztalata, s ennyiben még inkább összerosódhat benne a fikcióval. Nekem ilyen értelemben is élmény volt ez a szöveg, hogy milyen tapasztalati rétegeket, önértési folyamatokat hordoz el ez az ismerős keret, s mennyire tudom ezeket magamban is megtalálni, tudatosítani. Például az olvasás kitüntetett szerepe ebben a zárványban, az emberi szenvedés, fájdalom sokkal karnálisabb, rettegettebb tapasztalat, mint ami ebben a csillapítókkal kipárnázott világunkban megjelenhet, a tabuk, félelmek sűrűje, a tetvek, a kosz, a romvilág. Mennyire gondoljátok konstitutívnek ezt a kontextust akár pl. a korábban megfogalmazott kérdések kibontásában? Egyáltalán, mit idézett meg bennetek?

TD: Én fontosnak tartom, hogy erdélyi magyar olvasóként (még ha különböző nyelveken is) olvastuk ezt a román nyelvű könyvet. Én mindig rá tudok csodálkozni arra, hogy a román regényekben is mennyire jól megtalálható és átélhető az a közösen megtapasztalt valóság, amely a kommunizmus diktatúrája volt. Mintha akkor tényleg osztoztunk volna egy közös valóságban, amely azóta veszélyesen szétfejlődött, főleg a különböző mediatizált világoknak köszönhetően. Cărtărescu regénye azért zseniális, mert habár én-regény, mesterien tudja megidézni azt a valóságtapasztalatot, amely gyermekkorunkban virulens volt. Tényleg átélhető annak a világnak a kopottsága, romossága, illata, félelme, öltözködése, ahogy embertípusai is előttünk állnak – mindannyian voltunk iskolások a kommunizmusban. Ez az ízes valóság-réteg átsüt a legfantasztikusabb leírásokon is. De művészszerető és saját létezésünkre rácsodálkozó emberek lévén jó alábocsátkozni a létezés gyermeki rettenetébe, ami a fantáziaműködés mellett egyik legfontosabb hajtómotorja a regénynek. Ezt a rettenetet a félelem, a fájdalom, a létezés elbizonytalanodása, a haláltudat táplálja. A lokális ízek megidézése mellett ezeket az univerzális állandókat is érdekesítően tudja játékba hozni a könyv.

GyZs: Mikor szinte húsz éve a román újhullám első filmjei kezdtek megjelenni a külföldi fesztiválokon, mindig amiatt aggódtam, hogy vajon mennyire fogják ezeket a zsigerileg a „kommunista” vagy rendszerváltás utáni időkhöz áttartott mozikat a „nyugatiak” megérteni – és mint kiderült, semmi gondjuk nem volt az alapvető kérdések, érzések és dilemmák átérésével.

Néhány éve készült egy egészen jó orosz film *Dovlatov* címmel az íróról, és ott ugyanennek a korszaknak a leningrádi miliője jelenik meg abban a fényben, amit, Márta, emlegetsz. De vajon milyen mértékben igaz ez az igazabb, karnálisabb, mélyebb megélés, és mennyire csupán nosztalgia? Mert a Dénes által emlegetett egységes valóságtapasztalat és főleg annak napjainkban észlelhető apró darabokra hullása egyáltalán nem lokális jelenség. Tehát persze fontos a lokalitás, de nem értékeljük-e túl saját lokalitásunk jelentőségét? Hiszen így mi sem érthetnénk meg mondjuk a dél-amerikai mágikus realistákat – amúgy nem véletlenül emlegettem őket, akik fontos tájékozódási pontok Cărtărescu kapcsán. No de persze a korábban már említett filmszerűséghez a regény által festett Bukarest-kép alapvetően járul hozzá, hiszen ebben a narratívában nem az időstruktúra, hanem a térbeli elemek képezik a legfontosabb tájékozódási pontokat. Számomra mindebből a helyszínek voltak a meghatározók, ezért visszakérdeznék: ti melyik helyszínre mennétek el legszívesebben, és miért?

TD: Engem nem annyira a helyszínek nyűgöztek le, hanem az embertípusok. Cărtărescu egy realista író kenterbe verve idézi elének az anti-világ különböző alakjait, gyönyörű beszélő neveket használva. Motulescu, Călătorescu asszony – elájulok. De helyekre gondolva, a fogászati rendelő jelenetének rettenetében a saját gyerekkorom rettenetét is ott éreztem lüktetni. Amit azonban még fontosnak tartok, azoknak a hatalmas és szerteágazó fantáziafutamoknak a megidézése, amelyek kiteszik a regénynek a nagy részét. Azok módja, poétikája, lexikája, világépítkezése is különös. Hogy lép el Cărtărescu a realizmustól? – jó lenne erre is reflektálni. És mivel lehetetlen ezt a világmonstrumot ideidézni, maradjunk a kedvenc jeleneteinknél. Melyik ilyen világépítkezést vizitek innen magatokkal? Számomra a főhős atkává változása kísértette a fantasztikum határait, amikor a rühök megváltásra képtelenségét egy rühKrisztus szemén keresztül nézhetjük. És még mennyi ilyen átlépést megbír ez a négydimenziós regény, a szétesés határán imbolyogva.

FM: Zsolt kérdésére: ha helyszín, akkor én a barlangokba való alászállásra voksolok, rengeteg barlang, mélyedés, lyuk van a regényben, a gyárcsarnokban megnyíló, formalinban úszó lények kiállítási csarnoka, a szeretkezés a föld magmájában, az anyaméh, s igen, egy könyvtáros vénájában megnyíló hatalmas világ, mind olyan alámerülések, ahonnan megváltás nélkül térnek vissza a szereplők. A Dénes által említett világépítkezésekkel kapcsolatban meg az a gyanúm, sejtésem, vágyam, hogy ezek majdnem mindenike a regényegész magyarázó elveként is működhetne, tartalom és forma, miköz-

ben képtelenség feltételezni, hogy ez egy minden vonatkozásában megtervezett folyam. Olvasható az alteregó regényeként, a hiperkocka irodalmi vetületeként, detektívregényként, amelyben képtelen jelek, nyomok vezetnek a megoldásig, álomfejtésként, atka-regényként, az anyaöl kereséseként, ami folyamatosan Matruska-babának bizonyul. Nekem a matematikai logikába és a negyedik dimenzióba tett trip volt a legérdekfeszítőbb, mert ott tényleg a gondolkodás határaiba ütközünk. De amit még feltétlenül meg szeretnék említeni, az az egészet belengő leheletfinom, abszurd humor vagy inkább tragikus derű.

GyZs: Azt hittem, mindketten egyből a hajószertű házat fogjátok mondani kedvenc helyszíneként, ezért én az elhagyatott gyárat választottam másodikként, de az első biztosan a folyamatosan változó labirintusként lüktető ház lenne. Fontos pont volt még a főhős gyerekkori szobája a tömbház tizedik emeletén a hatalmas panorámaablakkal, amelyből szinte az egész, amúgy nem túl fotogén várost látni lehetett. A karakterek közül hozzám legközelebb a Goia nevű, hosszú lábú, nyurga matektanár állt, akinek a neve magyarul olvasva is beszédes. És valóban, annyi rétege van a regénynek, hogy én párhuzamok segítségével próbáltam a *Szolenoidot* megragadni, és arra jutottam, hogy nekem ez a regény egy David Lynch-szerű szerkezet Cronenberg-i testkoncepcióval, valamint Bosch-i fantáziával és érzékenységgel átitatva. Lynchet abban a posztmodern szürrealizmusban érzem jelen, amelynek következményeként a lehető legtermészetesebben lépünk át a valószerűből egy olyan világba, ahol a Márta által említett szimbolikus elemek kimozdulva, igazából hamis szimbólumok formájában teremtenek magukat jelentőségteljesnek feltüntetni óhajtó figurákat, helyeket és helyzeteket. De Cărtărescu, akárcsak Lynch, rendre ügyesen leleplezi ezeknek a jelentésvágyaknak az ürességét, felszínességét. Cronenberg nyilván a test végtelen alakíthatóságával van jelen, no meg azzal az agyzsibbasztóan zseniális fantáziával, mikor hősünk alámerül az atkák testiségébe és világpercepciójába. Boscht pedig az időnként előkerülő szörnyteremtmények formalinszagú e világi pokla idézi meg.